

دانشگاه بیرجند

دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی

گروه روان شناسی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته روان شناسی با گرایش تربیتی

رابطه مؤلفه‌های هوش معنوی بامؤلفه‌های سازگاری دانشجویان

استاد راهنما

دکتر محسن خورشیدزاده

استاد مشاور

دکتر علی عسگری

نگارش

مرتضی منصوری

شهریور ۱۳۹۲

الحمد لله
البرحمين
م

سپاسگزاری

لازم می‌دانم که از اساتید عزیز بخصوص جناب دکتر محسن خورشیدزاده؛ و جناب دکتر علی عسگری؛ که در انجام و تدوین این کار پژوهشی مرا یاری نمودند تشکر و قدردانی کنم. امید که بتوانم زحمات بی‌دریغ ایشان و دیگر اساتید عزیز را جبران نمایم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول کلیات پژوهش.....
۲	۱-۱ مقدمه.....
۴	۲-۱ بیان مساله.....
۸	۳-۱ اهمیت و ضرورت پژوهش.....
۹	۴-۱ اهداف پژوهش.....
۹	۱-۴-۱ هدف اصلی.....
۹	۲-۴-۱ اهداف فرعی پژوهش.....
۹	۵-۱ فرضیه‌های پژوهش.....
۱۰	۱-۵-۱ فرضیه اصلی.....
۱۰	۲-۵-۱ فرضیه‌های فرعی.....
۱۰	۶-۱ نوع متغیرهای پژوهش.....
۱۱	۷-۱ تعریف متغیرهای پژوهش.....
۱۱	۱-۷-۱ تعاریف نظری.....
۱۳	۲-۷-۱ تعاریف عملیاتی.....
۱۴	فصل دوم مبانی نظری و پیشینه‌ی پژوهش.....
۱۵	۱-۲ مقدمه.....
۱۵	۲-۲ سازگاری.....
۱۷	۳-۲ انواع سازگاری.....
۱۷	۱-۳-۲ سازگاری اجتماعی.....

- ۱۸ ..... ۲-۳-۲ سازگاری عاطفی
- ۱۹ ..... ۳-۳-۲ سازگاری تحصیلی
- ۲۰ ..... ۴-۳-۲ دلبستگی مؤسسه‌ای (علاقه‌مندی به دانشگاه و رشته تحصیلی)
- ۲۲ ..... ۵-۳-۲ هدفمندی و خودیابی
- ۲۳ ..... ۶-۳-۲ ویژگی‌های فرد سازگار
- ۲۳ ..... ۴-۲ سازگاری دانشجو با محیط دانشگاه
- ۲۴ ..... ۵-۲ سازگاری در نظریه‌ها
- ۲۵ ..... ۱-۵-۲ نظریه روان‌پوشی
- ۲۸ ..... ۲-۵-۲ نظریه روان‌کاوی اجتماعی
- ۲۹ ..... ۳-۵-۲ نظریه روان‌شناسی فردی "آدلر"
- ۳۰ ..... ۴-۵-۲ نظریه روانی - اجتماعی
- ۳۱ ..... ۵-۵-۲ نظریه‌های یادگیری
- ۳۱ ..... ۶-۵-۲ نظریه شناختی - اجتماعی
- ۳۳ ..... ۷-۵-۲ نظریه پدیدارشناختی
- ۳۴ ..... ۸-۵-۲ نظریه تحولی
- ۳۴ ..... ۶-۲ عوامل مؤثر بر سازگاری
- ۳۴ ..... ۱-۶-۲ عوامل فردی
- ۳۵ ..... ۲-۶-۲ عوامل خانوادگی
- ۳۶ ..... ۳-۶-۲ عوامل اجتماعی
- ۳۷ ..... ۱-۳-۶-۲ حمایت‌های اجتماعی
- ۳۸ ..... ۷-۲ سازگاری و هوش معنوی
- ۳۸ ..... ۸-۲ سازگاری از نگاه معنویت

- ۴۰ ..... ۹-۲ معنویت و تعریف آن
- ۴۱ ..... ۱۰-۲ ابعاد معنویت
- ۴۲ ..... ۱۱-۲ معنویت؛ هوش یا مذهب؟
- ۴۳ ..... ۱۲-۲ هوش و هوش معنوی
- ۴۴ ..... ۱۳-۲ چیستی هوش؟!
- ۴۵ ..... ۱۴-۲ ظرفیت‌ها، قابلیت‌ها و وجود هوش معنوی
- ۴۷ ..... ۱۵-۲ تعاریف هوش معنوی
- ۴۸ ..... ۱۶-۲ تعریف ایمنوز
- ۴۸ ..... ۱-۱۶-۲ تعریف و گان
- ۴۹ ..... ۲-۱۶-۲ تعریف زهار و مارشال
- ۴۹ ..... ۳-۱۶-۲ تعریف سیسک
- ۴۹ ..... ۴-۱۶-۲ تعریف نازل
- ۴۹ ..... ۵-۱۶-۲ تعریف امرام
- ۵۰ ..... ۱۷-۲ رشد هوش معنوی
- ۵۱ ..... ۱۸-۲ اهمیت هوش معنوی
- ۵۱ ..... ۱۹-۲ دیدگاه عصب‌شناسی به هوش معنوی
- ۵۲ ..... ۲۰-۲ تفاوت هوش معنوی با سایر هوش‌ها
- ۵۴ ..... ۲۱-۲ ابعاد هوش معنوی
- ۵۵ ..... ۲۲-۲ مؤلفه‌های هوش معنوی
- ۵۵ ..... ۱-۲۲-۲ ایمنوز
- ۵۵ ..... ۲-۲۲-۲ کینگ
- ۵۵ ..... ۳-۲۲-۲ نوبل

۵۶	..... ۲۳-۲ مؤلفه‌های هوش معنوی در اسلام
۵۷	..... ۲۴-۲ ویژگی‌های افراد با هوش معنوی بالا
۵۷	..... ۲۵-۲ پیشینه پژوهش
۵۸	..... ۱-۲۵-۲ پژوهش‌های داخلی
۶۲	..... ۲-۲۵-۲ پژوهش‌های خارجی
۶۴	..... ۲۶-۲ جمع‌بندی فصل دوم
۶۶	..... فصل سوم روش‌شناسی پژوهش
۶۷	..... ۱-۳ مقدمه
۶۷	..... ۲-۳ روش پژوهش
۶۷	..... ۳-۳ جامعه و نمونه پژوهش
۶۸	..... ۴-۳ ابزار جمع‌آوری اطلاعات
۶۸	..... ۱-۴-۳ ابزار سنجش هوش معنوی
۶۹	..... ۲-۴-۳ ابزار سنجش سازگاری دانشجو (اسد)
۷۱	..... ۵-۳ شیوه‌ی اجرا و جمع‌آوری داده‌ها
۷۲	..... ۶-۳ شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها
۷۳	..... فصل چهارم تحلیل داده‌ها
۷۴	..... ۱-۴ یافته‌ها
۷۵	..... ۱-۱-۴ فرضیه اصلی
۷۵	..... ۲-۱-۴ فرضیه اول
۷۶	..... ۳-۱-۴ فرضیه دوم
۷۶	..... ۴-۱-۴ فرضیه سوم
۷۷	..... ۵-۱-۴ فرضیه چهارم

۷۷	.....۶-۱-۴ فرضیه پنجم
۷۷	.....۷-۱-۴ فرضیه ششم
۸۰	.....فصل پنجم بحث و نتیجه گیری
۸۱	.....۱-۵ مقدمه
۸۱	.....۲-۵ نتیجه گیری و تبیین فرضیه ها
۸۱	.....۱-۲-۵ فرضیه اصلی
۸۲	.....۲-۲-۵ فرضیه ۱
۸۴	.....۳-۲-۵ فرضیه ۲
۸۵	.....۴-۲-۵ فرضیه ۳
۸۷	.....۵-۲-۵ فرضیه ۴
۸۸	.....۶-۲-۵ فرضیه ۵
۹۰	.....۷-۲-۵ فرضیه ۶
۹۱	.....۳-۵ محدودیت های پژوهش
۹۱	.....۴-۵ پیشنهادات
۹۱	.....۱-۴-۵ پیشنهادات پژوهش
۹۱	.....۲-۴-۵ پیشنهادات کاربردی
۹۲	.....فهرست منابع
۹۳	.....منابع فارسی
۱۰۰	.....منابع انگلیسی

پیوست‌ها..... ۱۰۳

پیوست ۱:..... ۱۰۴

پیوست ۲:..... ۱۰۶

فهرست جداول

- جدول ۱-۲ مقایسه ویژگی‌های هوش معنوی، هوش هیجانی و هوش منطقی..... ۵۴ ..
- جدول ۱-۳ مشخصات آماری دانشجویان دانشگاه بیرجند..... ۶۷
- جدول ۲-۳ مقدار آلفای کرونباخ به دست آمده برای هوش معنوی و خرده‌مقیاس‌های آن..... ۶۹
- جدول ۳-۳ توزیع سؤالات پرسشنامه هوش معنوی..... ۶۹
- جدول ۴-۳ توزیع سؤالات آزمون سازگاری دانشجو..... ۷۰
- جدول ۵-۳ آلفای کرونباخ به دست آمده به وسیله فرحبخش (۱۳۹۰) برای آزمون سازگاری..... ۷۱
- جدول ۶-۳ آلفای کرونباخ به دست آمده به وسیله محقق برای آزمون سازگاری..... ۷۱
- جدول ۱-۴: میانگین، انحراف معیار، تعداد، حداکثر، حداقل، کجی و کشیدگی برای هر متغیر..... ۷۴
- جدول ۲-۴: ضرایب همبستگی بین متغیرهای مورد مطالعه..... ۷۵
- جدول ۳-۴: آزمون همبستگی و ضریب تبیین مؤلفه سازگاری از طریق هوش معنوی..... ۷۸
- جدول ۴-۴: اجرای رگرسیون چندگانه پیش‌بینی سازگاری از طریق هوش معنوی..... ۷۸
- جدول ۵-۴: ضرایب رگرسیون استاندارد شده خرده‌مقیاس‌های هوش معنوی در پیش‌بینی سازگاری..... ۷۹

فهرست اشکال و نمودارها

شکل ۱-۲ ترتیب پیدایش انواع هوش..... ۵۳

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه مؤلفه‌های هوش معنوی با مؤلفه‌های سازگاری دانشجو در میان دانشجویان دانشگاه بیرجند انجام گرفت. این پژوهش از نوع همبستگی بوده و در آن از شیوه تحلیل رگرسیون و ضریب همبستگی استفاده شده است. جامعه‌ی آماری دانشجویان مشغول به تحصیل در سال ۹۲-۱۳۹۱ بود که تعداد ۲۱۰ نفر دختر و پسر از این جامعه، گروه نمونه تصادفی (ساده) پژوهش را تشکیل داد. از آزمون سازگاری دانشجو (فرحبخش) با آلفای کرونباخ ۰/۹۴ و پرسشنامه هوش معنوی کینگ با آلفای کرونباخ ۰/۸۸ که بررسی اعتبار آنها هم به وسیله خود سازنده ابزار و هم در پژوهش حاضر برآورد شد؛ در جمع‌آوری داده‌های پژوهش استفاده شد. نتایج نشان داد غیر از رابطه‌ی بین درک و ارتباط با سرچشمه هستی با سازگاری تحصیلی و سازگاری اجتماعی در بقیه‌ی مؤلفه‌ها رابطه‌ی مثبت و معنادار وجود دارد.

کلیدواژه‌ها: هوش معنوی، سازگاری اجتماعی، سازگاری عاطفی، سازگاری تحصیلی، دلبستگی مؤسسه‌ای، هدمندی، خودیابی.

فصل اول

کلیات پژوهش

سازگاری در اصل از علم زیست‌شناسی نشأت گرفته و داروین برای اولین بار در نظریه تکامل خود آن را وارد کرده، و آنگاه در علوم دیگر همچون روان‌شناسی و جامعه‌شناسی مورد استفاده قرار گرفته است (یلیم^۱، ۲۰۰۷). سازگاری به پذیرش و انجام رفتار و کردار مناسب و موافق محیط و تغییرات محیطی اشاره دارد و مفهوم متضاد آن ناسازگاری است. یعنی نشان دادن واکنش نامناسب به محرک‌های محیط و موقعیت‌ها، به نحوی که برای خود فرد یا دیگران و یا هر دو زبان بخش باشد و فرد نتواند انتظارات خود و دیگران را برآورده سازد. سازگاری معمولاً به صورت ترکیب با موصوف خود می‌آید و در ادبیات مکتوب و محاوره‌ای از مفاهیم سازگاری شغلی، تحصیلی، اجتماعی، عاطفی و جز آن استفاده می‌شود. کاظمی سازگاری اجتماعی را شرایط یا حالتی می‌داند که در آن، رفتار فرد با نیازهای فرهنگ یا جامعه‌ای که به آن تعلق دارد، منطبق می‌شود و فرد احساس می‌کند که نیازهایش ارضاء شده‌اند و یا ارضاء خواهند شد (۱۳۸۸)، نقل در ابطحی و ندری، (۱۳۹۰).

آن دسته از ویژگی‌های شخصیتی بهنجار که به فرد کمک می‌کند تا خود را با جهان اجتماعی پیرامون خود سازگار سازد؛ یعنی با دیگران در صلح و صفا زندگی کند و جایگاهی در جامعه برای خود به دست آورد، همواره مورد توجه جامعه‌شناسان و روان‌شناسان بوده است (اتکینسون، اتکینسون و هیلگارد، ۱۳۸۰). سازگاری عاطفی به معنای سلامت روانی خوب، رضایت از زندگی شخصی و هماهنگی میان احساسات، فعالیت‌ها و افکار است. به عبارت دیگر، سازگاری عاطفی یعنی مکانیزم‌هایی که توسط آنها، فرد ثبات عاطفی پیدا می‌کند. در مقابل سازگاری عاطفی، ناسازگاری عاطفی قرار دارد که به ناتوانی در بروز به موقع مهارت‌های هیجانی اطلاق می‌شود و می‌تواند سبب تهدید مهارت‌های اجتماعی و اختلال در دیگر انواع سازگاری‌ها از جمله سازگاری تحصیلی شود (موسوی لطفی و همکاران، ۱۳۸۸). بیکر و سیریاک^۲ (۱۹۸۴) معتقدند سازگاری تحصیلی یک مفهوم چندبعدی و به معنای توانایی افراد در پاسخ‌گویی موفقیت‌آمیز به تقاضاهای متنوع و مختلف محیط آموزشی است. سازگاری تحصیلی می‌تواند تحت تاثیر سازگاری عاطفی و شایستگی‌های اجتماعی و سازگاری اجتماعی قرار بگیرد (زاهد، رجبی و امیدی، ۱۳۹۱).

از جمله ویژگی‌های شخصی که در میزان سازگاری افراد دخیل و مؤثر هستند میزان برخورداری از هوش به عنوان عامل سازگاری است. هوش نقش بسیار مهمی در سازگاری و انطباق فرد با محیط و با خود

¹ Yalim

² baker & siryk

شخص ایفا می‌کند (حق‌شناس و همکاران، ۱۳۸۹). ایمونز^۱ (۲۰۰۰)، هوش معنوی^۲ را کاربرد انطباقی اطلاعات معنوی در جهت حل مسأله در زندگی روزانه و فرایند دستیابی به هدف می‌داند.

ایمونز (۲۰۰۰) سازه هوش معنوی را به عنوان کاربرد ظرفیت‌ها و منابع معنوی در زمینه‌ها و موقعیت‌های عملی در نظر می‌گیرد. وی هوش معنوی را چارچوبی برای تشخیص و سازماندهی مهارت‌ها و قابلیت‌هایی که مستلزم کاربرد انطباقی معنویت است، تعریف می‌کند. از آنجایی که دانشجویان در برهه‌ای از زندگی هستند که نقطه عطفی در زندگی آینده شغلی آنهاست، نیاز هست تا ابعاد سازگاری (اجتماعی، عاطفی و تحصیلی و دلبستگی به دانشگاه) و چگونگی دستیابی به آن مشخص شود. در این پژوهش سعی بر آن خواهد بود که ارتباط هوش معنوی و مؤلفه‌های آن با ابعاد سازگاری در دانشجویان مشغول به تحصیل در سال تحصیلی ۹۲ - ۱۳۹۱ بررسی و مشخص گردد.

---

¹ Emmons

² Spiritual Intelligence

۲-۱ بیان مساله

سازگاری فرایندی است که طی آن فرد رفتار خود را با هدف ایجاد رابطه بسنده و مؤثر با محیط، سایر انسان‌ها و خود تغییر می‌دهد. همین‌طور سازگاری به عنوان مکانیزمی تعریف شده است که توسط آن یک فرد توانایی تعلق به یک گروه را پیدا می‌کند. به همین علت لازمه‌ی سازگاری، بروز تغییراتی در فرد بوده، آن نیز مستلزم یکپارچه‌سازی مکانیزم‌هایی است که توسط آن‌ها، گروه یک عضو جدید را می‌پذیرد (یمنی‌دوزی سرخابی، ۱۳۷۱). انجمن روان‌پزشکان آمریکا سازگاری را این‌چنین تعریف کرده‌اند: هماهنگ ساختن رفتار به منظور برآورده ساختن نیازهای محیطی که غالباً مستلزم اصلاح تکانه‌ها، هیجان‌ها یا نگرش‌هاست (نقل در یارمحمدیان و شرفی‌راد، ۱۳۹۰).

سازگاری مفهومی عام است که همه راهبردهای اداره کردن موقعیت‌های استرس‌زای زندگی، اعم از تهدیدات واقعی و غیرواقعی را شامل می‌شود (رحیم‌نیا و رسولیان، ۱۳۸۵). هرگاه تعادل جسمی و روانی فرد به گونه‌ای دچار اختلال شود که حالت ناخوشایندی به وی دست دهد، برای ایجاد توازن، نیازمند به کارگیری نیروهای درونی و حمایت خارجی است، در این صورت اگر در به کارگیری سازوکارهای جدید موفق شود و مسأله را به نفع خود حل کند، فرایند سازگاری ایجاد شده است (مظاهری، باغبان و فاتحی‌زاده، ۱۳۸۵).

هرچند سازگاری‌های آموزشی، عاطفی و اجتماعی به عنوان بخشی از عوامل زمینه‌ساز پیشرفت در زندگی و از آن جمله در محیط آموزشگاه آن‌چنان به همدیگر وابسته و تنیده‌اند که در لوای یک مقوله کلی "سازگاری" می‌آیند، اما برخی نظریه‌پردازان این حوزه نظیر سینها و سینک^۱ سازگاری را به سه بعد مختلف تقسیم‌بندی کرده‌اند: الف- سازگاری تحصیلی، ب- سازگاری اجتماعی و ج- سازگاری عاطفی (۱۹۹۳؛ نقل در آگ برن و نیم کوف، ۱۳۸۰).

در تقسیم‌بندی دیگری که از ابعاد سازگاری شده، تقسیم‌بندی فرحبخش (۱۳۹۱) است که دو بعد دیگر به این ابعاد می‌افزاید. فرحبخش (۱۳۹۱) دو بعد دیگر دلبستگی مؤسسه‌ای و هدفمندی و خودیابی را به تقسیم‌بندی سینها و سینک می‌افزاید.

۱- سازگاری اجتماعی

۲- سازگاری عاطفی

۳- سازگاری تحصیلی یا آموزشی

۴- دلبستگی مؤسسه‌ای

---

¹ Sinha & Seink

۵- هدفمندی و خودیابی

محیط‌های تحصیلی به ویژه دانشگاه قوانین خاصی دارند که لازم است افراد با آنها سازگار شده و از آنها اطاعت نمایند. اساس سازگاری اجتماعی به وجود آوردن تعادل بین خواست‌های خود و انتظارات اجتماع است که می‌تواند بر تمام ابعاد زندگی فرد تاثیر بگذارد (دینگرا، منهس و ساکور^۱، ۲۰۰۵). مطالعات نشان داده‌اند که داشتن سازگاری اجتماعی می‌تواند سرمنشاء دیگر ابعاد سازگاری نظیر سازگاری تحصیلی شود. در این راستا، افوری و چارلتون^۲ (۲۰۰۲) و افوری (۲۰۰۰) نشان داده‌اند که دانشجویانی که سازگاری اجتماعی پایین داشته‌اند از نظر عملکرد و سازگاری تحصیلی نیز، دارای ضعف بوده‌اند. سازگاری تحصیلی به مجموعه واکنش‌هایی گفته می‌شود که به وسیله آن فرد آماده می‌شود تا پاسخی موزون و هماهنگ با شرایط دانشگاه و مدرسه و فعالیت‌هایی که آن محیط از وی می‌خواهد، ارائه نماید. سازگاری تحصیلی شامل رضایت از دانشگاه، پیشرفت تحصیلی، مورد علاقه اساتید بودن، ارتباط با سایر دانشجویان، نظر اساتید و مدرسین نسبت به عملکرد دانشجوی و غیره می‌شود (اسکات^۳، روت^۴ و اسکات ۱۹۸۹). سازگاری تحصیلی ناظر به توانمندی فراگیران در انطباق با شرایط و الزامات تحصیل و نقش‌هایی است که مدرسه به عنوان یک نهاد اجتماعی فرا روی آنها قرار می‌دهد (پیتوس^۵، ۲۰۰۶؛ نقل در تجلی و اردلان، ۱۳۸۹).

سازگاری هیجانی سلامت روانی خوب، رضایت از زندگی شخصی و هماهنگی میان احساسات، فعالیت‌ها و افکار است. به عبارت دیگر، سازگاری هیجانی یعنی مکانیزم‌هایی که توسط آنها، فرد ثبات عاطفی پیدا می‌کند (زاهد، رجبی و امیدی، ۱۳۹۱). همین‌طور سازگاری عاطفی مربوط به وضعیت سلامت روانی و جسمی فرد در محیط جدید می‌باشد. این بعد سازگاری میزان علایم و نشانه‌های آشفتگی روحی و روانی مثل احساس غمگینی، اضطراب، بد خوابی و یا دردهای جسمانی را شامل می‌شود. این قسمت از سازگاری شامل جنبه‌های روان شناختی و جسمی است. احساس تنش و عصبیت در دانشگاه، فرسودگی، خستگی، ناتوانی، خشم، میل به پرخاشگری و توانایی مقابله با مشکلات مربوط به دانشگاه نیز از کنش‌های مربوط به سازگاری عاطفی می‌باشند (فرحبخش، ۱۳۹۰).

یکی دیگر از ابعاد سازگاری، دلبستگی مؤسسه‌ای است. منظور از این بعد سازگاری، میزان علاقه‌مندی و همانندسازی و تعهد فرد با دانشگاه یا دانشکده، اساتید، رشته تحصیلی و همکلاسی‌هاست. میزان لذت فرد

¹ Dhingra, Manhas & Thakur

² Ofori & Charlton

³ Scott

⁴ Ruth

⁵ Pettus

از بودن در دانشگاه، اشتغال ذهنی برای رها کردن دانشکده، اشتغال ذهنی برای پیدا کردن زمانی برای دور شدن از دانشگاه، ترجیح دانشگاه‌های دیگر به دانشگاه خود، و به فکر انتقال از دانشگاه خود به مکان آموزشی دیگر از حالاتی هستند که مربوط به این بعد از سازگاری دانشجویان است (فرحبخش، ۱۳۹۰).

عوامل متعددی در سازگاری افراد نقش دارند که نظریه‌ها و دیدگاه‌های مختلف تربیتی، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی بر آن تأکید دارند. ایواتا^۱ و همکاران (۲۰۰۰)، در مروری جامع عوامل مؤثر بر سازگاری را به چهار دسته‌ی عمده تقسیم کرده‌اند. این عوامل عبارتند از: عوامل روانی-اجتماعی - محیطی، عوامل تربیتی و ساختار خانوادگی، فشارهای ناشی از زندگی جدید و عوامل فردی که یکی از عوامل فردی هوش و توانایی فردی است.

اکثر روان‌شناسان و دانشمندان تربیتی از جمله پیاز^۲، بلوم^۳، بندورا^۴ معتقدند که فراگیران تیزهوش مقایسه با سایر فراگیران از راهبردهای بیشتری می‌توانند برای سازگاری با محیط و اجتماع استفاده کنند (کدیور، ۱۳۸۶). پیاز^۲ هوش را نوعی انطباق فرد با جهان خارج تلقی می‌کند. در واقع، او بر این باور است که انسان برای ادامه حیات خود باید وسایل انطباق و سازگاری خویش را با محیط و اجتماع فراهم آورد. به عبارت دیگر پیاز^۲ معتقد است هوش نمونه‌ای ویژه از انطباق زیستی، یا توانایی ایجاد کنش متقابل و کار با محیط است (سیف، ۱۳۸۶). پس از گسترش مفهوم هوش به سایر قلمروها، ظرفیت‌ها و توانایی‌های انسان، تحقیقاتی نیز در این زمینه انجام شد. یارمحمدیان و شرفی‌راد (۱۳۹۰) در تحقیقی که به تحلیل رابطه‌ی بین هوش هیجانی و سازگاری اجتماعی در نوجوانان پرداختند، نشان دادند که بین عوامل هوش هیجانی و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان گروه‌های سنی ۱۰-۱۲ و ۱۳-۱۵ سال، رابطه معنادار وجود دارد ($P < 0/01$). شهنی‌بیلاق و همکاران (۱۳۸۸) در تحقیقی به بررسی تأثیر آموزش هوش هیجانی بر اضطراب اجتماعی، سازگاری اجتماعی و هوش هیجانی دانشجویان دختر و پسر پرداختند، نتایج بیانگر تفاوت معنادار بین اضطراب اجتماعی، سازگاری اجتماعی و هوش هیجانی گروه‌ها بود. صفوی، موسوی لطفی و لطفی (۱۳۸۸) در تحقیق خود به این نتیجه رسیدند که، بین هوش هیجانی و سازگاری عاطفی و اجتماعی همبستگی معناداری وجود دارد.

ایمونز در سال ۱۹۹۸ سازه‌ی جدیدی را با عنوان هوش معنوی مطرح کرد. وی معتقد است هوش معنوی بیانگر مجموعه‌ای از توانایی‌ها و ظرفیت‌ها و منابع معنوی است که کاربری آن‌ها موجب افزایش

¹ Iwata

² Piaget

³ Bloom

⁴ Bandura

انطباق‌پذیری و در نتیجه سلامت روان افراد می‌شود (معلمی، بخشایی و رقیبی ۱۳۸۹). هوش معنوی سازه‌های هوش و معنویت را در یک سازه ترکیب می‌کند و ساختاری جدید که با روان‌شناسی، زیست‌شناسی، مذهب، معنویت و عرفان هم‌پوشانی دارد به وجود می‌آورد (ساغروانی، ۱۳۸۸). هوش معنوی مبتنی بر تفکر وحدت بخش مغز است. هوشی که از طریق آن مسائل مربوط به معنا و ارزش‌ها را حل می‌کنیم، هوشی که فعالیت‌ها و زندگی ما را در زمینه‌ای وسیع‌تر، غنی‌تر و معنادار قرار می‌دهد، هوشی که به ما کمک می‌کند بفهمیم کدام اقدامات یا کدام مسیر معنادارتر از دیگری است (زهار و مارشال، ۲۰۰۰؛ نقل در فرهنگی و همکاران، ۱۳۸۸). به نظر ایمونز (۲۰۰۰) هر فردی که از سلامت روانی، فکری و جسمی برخوردار باشد، قدرت سازگاری او با محیط و اطرافیان بیشتر خواهد بود. افرادی که داری سلامت روانی و فکری کامل هستند داری ویژگی‌هایی از این قبیل‌اند: نسبت به خود، خانواده و جامعه بی‌تفاوت نیستند، با دیگران سازگاری دارند، شاد و مثبت‌اندیش هستند، به خود و دیگران احترام می‌گذارند و رابطه‌شان با دیگران سازنده و مثبت است و به طور کلی سازگاری بیشتری دارند (معلمی، بخشایی و رقیبی، ۱۳۸۹). یافته‌های تحقیقی اندکی وجود دارند که نشان می‌دهند هوش معنوی باعث سلامت روان افراد می‌شود. از جمله معلمی، رقیبی و سالاری درگی (۱۳۸۹) در تحقیقی نشان دادند که بین نمره‌های هوش معنوی و سلامت روان افراد معتاد و غیرمعتاد تفاوت معناداری وجود دارد؛ به طوری که معتادان به مواد مخدر از هوش معنوی و سلامت روانی پایین‌تری نسبت به گروه عادی برخوردارند. همچنین در هر دو گروه بین هوش معنوی و سلامت روان همبستگی معنادار مشاهده شد. هوش معنوی می‌تواند باعث افزایش قدرت انعطاف‌پذیری و خودآگاهی انسان شده به طوری که در برابر مشکلات و سختی‌های زندگی از خود بردباری و صبوری نشان دهد و خود را با جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند سازگار کنند (زهار و مارشال، ۲۰۰۰؛ نقل در فرامرزی، همایی و حسینی، ۱۳۸۸).

در عصر انفجار اطلاعات، پرورش افراد با هوش معنوی بالا، و همچنین افرادی که بتوانند به راحتی خود را با جامعه سازگار کنند بسیار مهمتر از انتقال حجم عظیمی از دانش است. به نظر می‌رسد که هوش معنوی به عنوان زیربنای باورهای فرد نقش اساسی را در زمینه‌های گوناگون به ویژه سازگاری ایفا کند. همچنین هوش معنوی می‌تواند بیانگر مجموعه‌ای از توانایی‌ها و ظرفیت‌ها و منابع معنوی باشد که کاربرد آنها در زندگی باعث سازگاری افراد می‌شود.

۱-۳ اهمیت و ضرورت پژوهش

روی هم رفته می‌توان چنین برداشت کرد که هوش پیوندی تنگاتنگ با رفتارهای حل مسئله دارد. مهارت‌های حل مسئله دارای سازه‌های دست‌یابی به اهداف عملی، دست‌یابی به نتایج مثبت و توجه به اهداف جهت‌دار است. اگر معنویت شکلی از هوش شمرده شود باید فرد را در حل مشکلاتش با توجه به شرایط ویژه فرهنگی توانا سازد (صمدی، ۱۳۸۵). هوش معنوی از جمله عواملی است که با توجه به ویژگی‌های خود می‌تواند باعث ثبات در رفتار و سازگاری در حوزه‌های مختلف زندگی باشد. پیشرفت فردی هر جامعه را اعضاء تربیت‌شده امروز آن جامعه رقم خواهند زد. آیا دانش‌آموزان و دانشجویان امروز ما بعد از فارغ‌التحصیلی و یا ورود به بازار کار و فعالیت تا چه اندازه قادر خواهند بود خواسته‌های جامعه را برآورند؟ آیا دانشجویان پس از ورود و یا فارغ‌التحصیلی از دانشگاه قادر خواهند بود که خود را با محیط و موقعیت جدید وفق دهند؟ کاربرد آگاهانه هوش معنوی در زندگی فرد، می‌تواند منجر به افزایش و تسهیل رابطه با خویشتن، دیگران و جهان بزرگتر شود (سیسک^۱، ۲۰۰۲).

جوانان جمعیت زیادی را در سطح جهان تشکیل می‌دهند. تخمینی که توسط آمار یونسکو در این زمینه زده شده است نشان‌دهنده درصد بالای این جمعیت در کشورهای جهان سوم است، و در کشور ما ایران، در حدود یک سوم جمعیت را تشکیل می‌دهند که نمی‌توان این جمعیت انبوه و فعال را نادیده گرفت (کاکیا، ۱۳۸۷). از آن جایی که به خاطر وضعیت اجتماعی - اقتصادی کشور ما قریب به اتفاق جوانان ما باید از مرحله دانشگاه بگذرند، مهم است که بدانیم چگونه می‌توان این حجم عظیم انرژی انسانی را در هم‌سویی و سازگاری با اهداف جامعه قرار داد؟

انسان از هنگام تولد در میان شبکه‌ای از روابط متقابل اجتماعی به سر می‌برد و در ضمن کنش‌های متقابلی که میان او و دیگران روی می‌دهد میراث جامعه را به خود جذب می‌کند، هیئتی اجتماعی می‌یابد، در سراسر عمر با حمایت این شبکه روابط متقابل، زیست می‌کند، به فراخور تغییر آنها دگرگون می‌شود و همواره از جامعه سرمشق می‌گیرد (۱۹۹۳، نقل در اگ برن و نیم کوف^۲، ۱۳۸۰). بنابر این برخورداری از ویژگی سازگاری در روابط اجتماعی از لازمه‌های اساسی برخورداری از یک زندگی خالی از استرس و شاد در کنار دیگر هم‌نوعان است.

تاکنون پژوهش‌های انجام گرفته در حوزه سازگاری، عموماً یک بعد از ابعاد سازگاری را مورد ملاحظه قرار داده‌اند و سعی نشده است تا چند بعد مختلف آن را یکجا مورد بررسی قرار دهند. از آن جایی که

¹ Sisk

³ Ogburn & Nimkoff